

Az Antigone új kiadása

Annyszer mondták már el, mit is képvisel a thébai királylány halált vállaló alakja, hogy most, az Antigone új megjelentetésekor ennek ismétlése közhely lenne. A közhely is igazság persze, csak — elcsépett. Az újravetítés öröme és az újragondolás kényesében előbátortalanok egy bizonytalanabb, de korszerűbb igazság: a thébai királylány pusztulása az ősi szokásokat, a természet törvényét beteljesítő hős tragikum, de tragikum a thébai zsarnok pusztulása is, az új szokásokat, az állam törvényét beteljesítő hősé.

Az Antigone nevét viselő tragédia egyben Kreon tragédiája. Melyikük hívja ki maga ellen a végzetet? Ha a végzet az, aminek tudjuk, mármint hogy bekövetkezésig ismeretlen, úgy Kreon hívja ki maga ellen. Antigone számára nem titok: ha megszegi Kreon parancsát, és eltemeti a hona ellen támadó fivért — pusztulnia kell. Kreon előtt azonban titok, hogy pusztulást hirdető parancsával fiát, feleségét viszi pusztulás felé. Antigone mért halalos ítéletével önmagát itéli halálra. Antigone a tudottat vállalja, Kreon belesodródik az ismeretlenbe. Csak Haimon öngyilkossága árán érkezhetik el a felismeréshez.

Meghaltál, elszállt az erőd,
S nem te, de én voltam,
ki megöltelek.

Nemcsak Antigone, Kreon is szerette a hazája ellen támadót. Néki azonban az ősi nemzetségi család kötelékein túlmenően valami mást is kellett szeretnie: az új állami lét köteleit. Antigone, a patriarkális család leánya szeretheti egyformán az egymást megölő testvérpárt, Eteoklészt és Polüniekészt. Kreon, a város feje azonban nem mérheti szeretetét egyforma mértékkel, neki itélnie kell.

KREON: Hazánk felülni jött ez, védelmezte az.

ANTIGONE: De mégis, Hádész egy törvény szerint itél.

KREON: Egyforma sorsot megse nyerhet jó s gonosz.

ANTIGONE: Ki tudja, hát-ha ott lenn ez tisztán marad?

KREON: Az ellenségből hol-tában se lesz barát.

ANTIGONE: Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én.

Mégis, Kreon talán nem abban különbözik Antigontól, hogy ő viszont csak gyűlölni született. Hisz szereti ő Antigont is: Testvérem lánya bár, a Zeus-oltár körül / Minden rokon között legkedvesebb rokon, / A legrosszabb halált el nem kerülheti...

Miért küldi hát halálba a „legkedvesebb rokon”? Zsarnoki önkényből? Inkább a történelem parancsából. Mert a társadalmi haladást a történelemben nem Antigone, hanem ő képviseli. Igaz, ellentmondásosan, hisz ez a haladás a patriarkális közösségtől az osztálytársadalom felé, az együttélés törzsi-nemzetségi formájától a rabszolgatartó városállam formájára felé vezetett. Ez a jelen pedig erkölcsileg problematikusabb annál a múltnál, melyet felvált. Történelemfeleltetve általánosítva: az Antigone a mindenkor szerető küzdelme a mindenkor zsarnokság ellen. S akkor csak Antigone tragikus hős. Am itt valójában az erkölcsileg tisztább anarokrizmus és a társadalmilag haladóbb korszerűséget emésztő halálra egymást. Ilyen árat kellett fizetnie az emberiségnek, hogy őstörténetéből történelembe lépjen. Ki tehet róla, ha az őstörténet társadalmilag kevésbé volt ellentmondásos a történelemtől? Azért a történelem szorgalmazóját még ne fosszuk meg a tragikum fenségétől. Bűn tapad hozzá, de nem bűnöző. Bűntelentől az uszultulhat csupán, aki „Gyűlölni nem, szeretni csak” született. Am, akit a történelem az ítékezés feladatát ajándékozott és sújtott, azt bűneitől kell megtisztítsa a tragikus katharsis:

Jáj, merre tekintek?
Az én kezemen
Minden, minden balul üt ki,
Enrám szörnyű sors méretett.

(S. Ó.)

ARAGON nyilatkozik terveiről

— MIN DOLGOZOM MOST?... A kérdésre nem olyan könnyű válaszolni... Persze, felelhetnék azzal, hogy megírtam egy új regényt, amelynek májusban kell megjelennie... Miről szól? A tartalmát illetően csak egyet mondhatok: a Nagyhét-től eltérően új regényem cselekménye napjainkban megy végbe; 1963-ban kezdtem el, és 1964-ben fejeztem be; nem hasonlít egyetlen előző munkámhoz sem, különleges helyet foglal el életművemben... De a tartalmát... nem, a tartalmát nem tudom elmondani. Nem azért, mert nem akarom, csupán csak azért, mert nem tudom elmondani saját regényeim tartalmát. Akármennyit mondanék, mindig olyan érzésem marad, hogy a legfontosabbat, azt amiért a könyv íródott, nem sikerült elmondanom. Tehát jobb megvárni a regény megjelenését. Annál inkább, mert a kérdés ez: min dolgozom most?

A főmunka, amely egészen elnyel és minden időmet lefoglalja, Elza Triolet és Aragon műveinek közös, helyesebben „keresztvezető” gyűjteményes kiadása. Úgy tűnhet, ilyen szerű gyűjtemény kiadása nagyon egyszerű: kronologikus sorrendben ki kell válogatnunk és össze kell állítanunk azt, amit Elza Triolet és Aragon prózában írtak, aztán kötetenként sorban meg kell jelentetnünk mindazt, amit az újrakiadásához kiválogattunk. Am korántsem így áll a dolog. A párhuzamosan megjelenő kötetek összeállításánál mi nem a kronológiára figyeltünk, hanem — néha egészen különböző időben íródott — műveink belső kapcsolataira. Ennek eredményeképpen valamiféle bonyolult élő szervezet kell hogy létrejöhön, nem pedig különálló részek mechanikus konglomerátuma.

Szinte valamennyi megjelenő kötethez (összesen 32-öt tervezünk) bevezetőt írtam. Ezeket Elza találozza a regények, elbeszélések, novellák önleletrajzának nevezi. Így mind a ketten lehetőséget kapunk arra, hogy föltárjuk az alkotásunkat és életünket összefűző kapcsolatokat. Egybegyűjtve, a bevezetők mind-egyikünk igen-igen szokatlan élettörténetét adnak. Ugyanakkor magát a válogatást úgy végezzük, hogy sajátos sztereoszkopikus effektust érzünk el, s az olvasó korszakunk egyes momentumait plasztikusabban, átfogóbban láthassa, mint ha külön-külön ismerkedne meg egyes műveinkkel.

A gyűjteményes kiadás egyben a mai regény történetének részét is jelenti majd — belülről íródot történetét, amely feltárja ennek az irodalmi műfajnak az életét meghatározó törvényszerűségeket.

Munkánknak ezt az oldalát különösen fontosnak tartom. Mostanában gyakran akad dolgunk a regény ellen irányuló, a regényt tagadó támadásokkal. Semmi új sincs ebben a jelenségben. Stendhal is, Flaubert is tagadták az elődei alkotta regényformákat. Ok azonban új, átfogóbb, realiztikusabb formák megteremtésére törekedtek. És meg is alkották azokat. Most viszont azok, akik támadják a regényt, elsősorban a realizmust, mint a valóság megismerésének és tükrözésének eszközt támadják. Ennélfogva a regénynek mint irodalmi műfajnak megvédése egyben a realizmus megvédését is jelenti. Itt húzódik a front első vonala...

A Litteraturnaja Gazetá-ból

Helvetius

Claude-Adrien Helvetius (1715—1771) életében ezerméretű és értelmi kontrasztok keresztútjában állt: neveztek felületnek és túlságosan elvontnak, ateistának és megalkuvónak, s talán így is, úgy is volt a bírálatnak igazságszele. Mégis lényegében százada legkövetkezetesebb materializmusát-ateizmusát dolgozta ki, gondolkodásának iránya egyértelműbb volt valamennyi kor- és harcostársánál. Ezt mondja róla Plehanov, aki az utókor nevében íthetett az eleven és holt eszmék fölött, aki már felmérte, hogy a polgárság francia századának gondolatgazdagságából mi képviselte a jövőt, miben jelentkezett leginkább az előrelépés.

A nagy francia forradalom a felvilágosított eszméi lemeztettek, s nem is akárhogyan. A forradalmi folyamatban a polgárság az elnyomottak ölegetésétől eljutott Babeuf kivégzéséig, Napóleon megkoronázásáig; saját eszmei múltját gyorsan felzabálta, de mielőtt megemésztené volna, máris szabadulni akart tőle; Helvetiustól talán még inkább, mint eszmei harcostársainak többségétől. Miben zavarta annyira saját, uralomra jutott osztályát?

Enciklopédisták, a kor tudásának lényegét egészét hordozó elmék dolgozták ki a XVIII. század haladó polgárságának ideológiáját; olyan emberek, akik szerteágazó tevékenységük sodrában a tudományok egész sorában eljutottak a csúcokra. Éljenjáró szellemiségüknek csak egyik iránya volt — többnyire nem is a leghangosabb — az osztály érdekvédelmének társadalmi megközelítése, a társadalom mint az elmélet tárgya. Helvetiusnál viszont, akár a fókuszban, minden ismeret, minden gondolat a társadalom megértését hivatott szolgálni. Eppen ez az a francia materializmusból, ami nemzeti vonásoként különleges értékűt szolgált, ami hozzájárul az emberiség gondolatárához. A marxizmus klasszikusai írják A szent család című munkájukban: „Helvetiusban... őlt a materializmus voltaképpen francia jellegű. Ő azonnal a társadalmi életre vonatkoztatja (Helvetius: „De l'homme”). Az érzelmi tulajdonságok és az önszeretet, az élvezet és a jól felfogott személyes érdek az alapja minden moralának. Az emberi intelligenciák természetesen egyenlősége, az ész haladásának és az ipar haladásának egysége, az ember természetes jósága, a nevelés mindenható sága — ezek rendszerezésének fő mozzanatai.” (K. Marx és Fr. Engels Művei, 2. kötet, 128. l.)

Locke-ből indult ki — abból a filozófiából, amely az értektől származtatott minden ismeret, a kézzelfoghatóra hivatkozott az üres, spekulatív, szkolasztikus elvontságok szemben —; de az ismeretelmélet, a materialista jellegű ontológia-lételemélet csak szociológi-

ájának és etikájának megközelítésére szolgált. Társadalmi nézetei emberközpontúak, az ő embere pedig önközpontú, egoista lény, aki maga felé fordul, akinek nincs szüksége túlvilági ösztönzésre, akinek a lelke az érzékenysége, vagyis lelki tulajdonsága éppen legfőbb testi tulajdonsága. Elni anyai, mint érzetekkel rendelkezni, a világot emberi módon felfogni — vallotta.

Fő művei közül az 1758-ban megjelent Az elméről (De l'esprit) tartalmazza az ember évilágiaságát igazoló érveit. Kortársaira támaszkodva különbséget tesz állam és társadalom között, ez utóbbit pedig természeti valóságnak fogva fel, önálló törvényeiről beszél. Ezeknek a törvényeknek az igazságát az ész hivatott megállapítani. Az ítéletet az ember mondja ki, a mindenütt egyenlő képességekkel rendelkező, azonos, természeti lényegű egyén, az a lény, aki tulajdonképpen gép, amit a fizikai érzékenységre hoz mozgásba, s mindazt el kell végeznie, amit elvégez: szükségszerű a cselekvése.

A gépművelés a kellemtel és keresi a számára kellemes érzeteket, s ezeket meg is szerzi természetes szükségleteinek kielégítése révén. A gép motorja tehát az egyéni önzés, ami magát a társadalmat is mozgatja. Szó sincs itt tehát az emberről, mint társadalmi viszonyok hordozójáról, a társadalomról, mint az emberi-történelmi szükségletek előállításának meghatározott viszonyrendszeréről, csak az egyedi-biológiai ember létezik, a történelem nélküli, egyenlő lehetőségekkel rendelkező egved, maga a polgár, aki visszafelé nem igazolhatja önmagát, előre nem láthatja, de ha látna sem láthatná, aki az emberi ráció megtestesülését hirdeti magában, s ezzel a társadalmi fejlődés csúcspontjának jövendöl meg ki sem vívott osztályuralmat.

Megrendíthetetlen optimizmus ez abban a korban, amikor a polgárság még a mezeten emberek egyenlőségét vallotta, amikor még nem ütközött meg a biológikum elsődlegességének attól a látszatától, amittel olyannyira félni fog a biológiai szükségleteinek nevében harcba induló spontán proletárlázadások idején.

Helvetius egyenlő embere a maga önzése révén társadalmi lény, — integritása természeti mivoltában rejlik. S ebben áll a filozófus utópiája, aki a meglévő magántulajdonról eltekintve hirdette egyenlőséget, s a társadalmi egyenlőséget a természeti egyenlőség szintjén vallotta. De ebben az állásponton volt és van valami tisztaság, valami fény, valami különösen hatásos hit

ma, amikor a jelenkori polgárság a biológikumot külső, fizikai formájában a siker előfeltételként, emberi különbségek meghatározójának tünteti fel. Jölesik szépségkirálynők és öklívívóbjakok, képtelen rekordok és rekordképtelenségek korában erről a szügesztíven elbeszél biológiai egyenlőségről olvasni.

Az emberek — Helvetius szerint — azért egyesültek a társadalomban, mert így határozottabban védekeztek a vadállatok ellen. Ez a nyers erők kora. De az értelmes emberek csapdát készítettek nemcsak a vadak, de az erős emberek elejtésére is, és akkor javukra változott meg a jog. A társadalmat belső harcok dűlják, szükség van a társadalmi szerződés megkötésére, az egyéni érdekeket ezután össze kell egyeztetni a közérdekkel. A létrejött állam funkcionáriusai lassan eltávolodnak a közérdektől, az állam szolgáloiból a társadalom urává válnak. Megjelenik a despotikus uralom, és a népesség többsége jogtalanul válik, a nép azonban felkel elnyomó ellen, hogy később ismét elnyomassék. Ez a körforgás mindaddig tart, amíg ki nem dolgozzák a despotikus uralmat kizáró törvényrendet.

Helvetius az ember társadalmi környezetéből mint döntően fontos elemet emeli ki a politikai rendet, a törvényeket, a politikai intézményeket. Ezek alakítják az embert, aki személyes hasznát, boldogságát kénytelen az állam nyújtotta értékrend világában megismereni; a despotikus kormányforma viszonyai között az ember szolgálkivűvé, féllénné, hazuggá, gyávává változik.

És itt ismét eltűnődhethetünk Helvetius kérdésfeltevésének gyakran a dolgok logikájával ellentétes, de mégis gyümölcsöző voltán. Mert a despotikus uralom valóban kedvez a rossz emberi tulajdonságok kifejlődésének, mert az önkény viszájára fordítja az emberi értékeket, a jellemek válnak püposakktá viszonyai között, de az önkény polarizál a pozitív sarak felé is, jellemzőségeket szül, gerinceket egyesít, létrehozza a jövőért önmagát feláldozó tudó ember típusát is, aki nem fér bele Helvetius polgári önzésvilágába, aki meghaladja azt.

A rossz erkölcs nála az embertelen joggal azonos, a jogot megváltoztatni annyit, mint megjavítani az erkölcsöt, ami lényegében az egyéni élvezetek megszerzésének kereteit jelenti, ezzel is hangsúlyozva a nélkülözök erkölcsi jogait az elnyomók uralmának megdöntésére. Az egyéni haszon megszerzése azonban — nvesegeti a szélsőséges individualizmust

ANNA AHMATOVA

Muzsika

Láng perzsel benne, lüdüklő, vajakos.
Valószínűtlen fényben föllobog.
Személy szerint oszt áldást, meg nem átkoz,
Nem fél simítani íradt homlokod.

Két nagy szem pengő-kerekre tágul,
Szikrázó tolla pendül, mint az ij,
S mint dús első vihar — mennyből aláhull,
S mint néma szirmok, nyelve szóra nyil.

Sok szép és jó

Sok szép és jó szeretne még velem
Dalolni, élni — nappal s éjjelen:
Minden, minek a létben nincs szava,
Csak surrogása, ize, illata,
Mi barlangban követ morzsol, hegyez,
Mi füstön át szűrődik, sejeledez...
Nem, nem zártam le még a számadást,
Lánngal, füsttel, vízzel — az áradást!
A mélyek mélyén szunnyadásaim
A végek vége áradásain
Egyszer szárnyasra tárják kapuik,
S elvisznek tán az örök csillagig.

ÓVÁRY GÉZA fordításai

lekvés társadalmi erejét áldozza fel egy „tisztá” eszmeiség oltárán. Korlátja ez, éppen gondolkodásának, eszmevilágának osztályérdek megszabta korlátja.

Eszményképe végső soron a virágzó középpolgár gazdagsága, a korlátozott magántulajdon védelmező alkotmányos monarchia, amelyben az egyén mint egyed a konkurenciában felleli saját érdekeinek szükségleteinek kielégítési módját. De Helvetius műve magában rejti az egyenlőség más útjainak kiindulópontjait is, az utópisztikus szocializmus ebből a kérdésfeltevésből is merített. S ha a marxizmus szemzóságából vizsgáljuk munkásságát, kiderül, hogy két alkotóelemhez is követteten kéze van: materializmusa és bizonyos vonatkozásban emberfelegőse is előrevivő láncszeme a gondolkodás fejlődésének.

Hibát a korból fakadtak, eszmeileg és tartalmilag egyaránt, érenyeiben azonban túlmutat századán. S érenye miatt égette el a bakó jelképesen Az elméről szóló művét; bátor szökőkimondása miatt csak halála után jelenhetett meg egy másik alapvető munkája Az emberről, szellemi képességeiről és neveléséről (De l'homme, de ses facultés et de son éducation, 1773).

Humánuma az az érték, amit fel kell mutatnunk.

BRETTÉR GYÖRGY

Micsoda világ — mondta a biciklista

(Folytatás a 7. oldalról)

Rufe: Eljut oda? Damaszkuszba?

— Rufe, jobb, ha most mondom meg neked, azonnal, mert később esetleg elfelejtem. Nem az a fontos, hogy az ember eljusson Damaszkuszba vagy bárhová. Az a fontos, hogy akarjon eljutni. És megkísérelje. Ez elég ahhoz, hogy átjusson nem csatlakoztam. Hiába, nem emlékeztem rá. Családom csak akkor fordult vissza és folytatta útját, amikor ő már alamerült a forgatagban.

— Ki volt ez?

— Valami fresnói gyerek, aki elfelejté, hogy negyvennégy éves.

— És mi van vele?

— Biciklin utazza körül a világot.

— Na és aztán?

— Pontosan. Egy asszír. Ezek pedig még jó ideig nem repülnek rakétán a holdba, ha egyáltalán valaha is szó lehet náluk ilyesmiről.

Nelly: Soha életemben nem láttam szebbet...

Della: Mint Anya milyen most?

Nelly: Mint az a hőbortos biciklista.

Pat: De miért akarja a világot körülbiciklizni?

— Szavamra, nem felejttem el. Baktattunk az úton, meglepő otthonunk felé, a világ egyik legmeglepőbb városában, község életünk tizenharmadik évének apró, napi meglepetései felé. Ugyanabban a csónakban, vagy mondhatnánk ugyanazon a biciklin robotunk a zsúfolt utakon, át a veszélyes forgalmon, új tájak és megint új tájak felé, és végig a világon és vissza oda, ahonnan elindultunk.

LÁTÓ ANNA fordítása

* Amerikai típusú gyógy-szertár, benne vegyeskereskedés, önkiszolgáló étterem és alkoholistmentes italok kiszolgálása.

** Örölt húsból készült gombóc.